כְּכוֹתֶבֶת שֶׁאָמְרוּ בְּגַרְעִינָתָהּ אוֹ בְּלֹא גַּרְעִינָתָהּ. בביאור הספק נאמרו כמה פירושים בראשונים:

[א] יש שפירשו כפשוטו, שהספק הוא האם השיעור הוא יחד עם הגרעין שבתוכה או שהשיעור הוא בכותבת לבד, ללא הגרעין שבתוכה (רבינו אליקים בפי' ראשון, וכן משמע ברש"י). ואף שבמשנה נאמר במפורש שהשיעור הוא 'כמוה וכגרעינתה', יתכן שאין הכוונה להצריך את שניהם יחד, אלא כוונת המשנה היא 'כמוה כגרעינתה' (רש"י), בלי וא"ו החיבור, ו'כגרעינתה' הוא פירוש לשיעור הכותבת, שצריך שתהא כותבת גסה שהיא גדולה כמו הגרעין שלה [ושלא כסתם כותבת שהגרעין שלה גדול ממנה (כמבואר להלן ע"ב)]. והצד לפרש כך אף שאין זו פשטות לשון המשנה, משום שאם נפרש שהתנא בא לומר שמשערים את נפח הכותבת יחד עם הגרעין, יקשה מדוע הוצרך לומר זאת, הרי בכל השיעורים כך הוא, וכמו שלא הוזקקנו לפרש ששיעור 'כזית' פירושו עם הגרעין (תוספת יום הכיפורים, ע"פ גירסת רש"י שלפנינו).

ובאופן נוסף יש לפרש את לשון המשנה, שאף שנקטה 'וכגרעינתה' בוא"ו החיבור, יתכן שהכוונה היא 'או כגרעינתה', שכך דרך התנא לפעמים לומר 'ו' במקום 'או' (רש"י, ע"פ תוס' והגהות הב"ח, א). ואף שלגבי שיעור כזית השיעור הוא עם הגרעין, כאן שהתנא כפל ואמר 'ככותבת הגסה, כמוה וכגרעינתה', משמע שבא לומר ששיעור הכותבת הוא 'כמוה' לבד או 'כגרעינתה' לבד (תוס' ישנים, שיח יצחק). ויש שהקשו על כך, שהרי בודאי שיעור הכותבת אינו כשיעור הגרעין [שאי אפשר לצמצם], ואם כן, מדוע לא אמרה המשנה שחייב על השיעור הקטן, וכל שכן שיהיה חייב על השיעור הגדול (תוס'). ויש שיישב, שיש מקומות שבהם הכותבת גדולה מהגרעין, ויש מקומות שהגרעין גדול מהכותבת [כמבואר בגמ' להלן (ע"ב)], ולפיכך נקטה המשנה את שניהם, כדי ללמדנו שהולכים לחומרא ומשערים בכל מקום לפי השיעור הקטן יותר, של הכותבת או הגרעין, שכך קים להו לחכמים שלעולם הולכים לפי השיעור הקטן מביניהם (שיח יצחק).

[ב] ויש שפירשו, שהספק הוא האם 'וכגרעינתה' פירושו שצריך גרעין נוסף מלבד הכותבת והגרעין שבה, ונמצא שהשיעור הוא ככותבת ושני גרעינים, או שפירושו הגרעין שבאותה כותבת בלבד, ללא גרעין נוסף (תוס').

[ג] ויש שפירש, שבין הכותבת לגרעין ישנו חלל, והספק הוא האם השיעור של 'כמוה וכגרעינתה' הוא לאחר מיעוך החלל – כשהיא 'בגרעינתה' בלבד, או שהשיעור הוא כברייתה, קודם מיעוך החלל – 'שלא בגרעינתה' בלבד, אלא יחד עם החלל (תוס', בשם הערוך בשם רבנו חננאל).

[ד] ויש שפירש, שלגרעין דבוק מעט מהכותבת, והספק הוא האם משערים כשהיא 'בגרעינתה', כלומר כשהכותבת מחוברת עם הגרעין, שאז לא נחסר מאומה מבשר הכותבת [והשיעור הוא כמלוא הכותבת עם הגרעין], או שהשיעור 'שלא בגרעינתה', כלומר ככותבת לאחר הוצאת הגרעין, שאז נחסר מעט מהכותבת עצמה, ועל זה מוסיפים את שיעור הגרעין בנפרד [ללא בשר הכותבת הדבוק אליו] (רבינו אליקים בפי' שני).

גַּסָּה אֵיתָמַר כֹּל כַּמָּה דְּגַסָּה – כלומר, שיש לשער בכותבת גדולה ככל הניתן, ובכלל זה משמע שיש לשער אותה בגרעינתה (רבינו אליקים, אולם ראה לעיל בסמוך דעת רבנו חננאל שהשיעור הגדול יותר הוא 'בלא גרעינתה'). ■ וכן נפסק להלכה, ששיעור כותבת הוא עם הגרעין (ביאה"ל תריב, א). וכל זה רק לענין חיוב חטאת, שאינו חייב אלא אם אוכל כשיעור זה, אולם איסור האכילה הוא אפילו בכל שהוא, ש'חצי שיעור אסור מן התורה' [כדעת רבי יוחנן לעיל (עג, ב)]. אכן, גם לענין איסור יש נפק"מ בשיעור החיוב, לענין חולה שמאכילים אותו פחות מכשיעור (משנ"ב שם, ג, וכמבואר בר"ן ג, א מדפי הרי"ף).

והאוכל את הכותבת עצמה, לכאורה פטור, שהרי חסר מהשיעור את מקום הגרעין. ואף אם אכל את הגרעין אין לצרפו, לפי שקשה הוא ואינו ראוי לאכילת אדם, ונמצא שלא יישב את דעתו באכילה. אך לפי זה תמוה קצת שנקטה המשנה את שיעור האכילה בככותבת, וכותבת עצמה אינה בכלל זה, אם לא שנאמר שכוונת המשנה היא לסוג של תמרים רכים שנאכלים עם הגרעינים (ביאה"ל שם, ראה שם שהניח בצ"ע).

וְקִים לְהוּ לְרַבָּנָן דִּבְחָכְי מִיַּתְבָא דַּעְתֵּיהּ, ואף שכל השיעורים הם הלכה למשה מסיני [כמבואר בגמ' להלן (פ, א)], מכל מקום ביארה הגמ' מדוע היה פשוט לרב אשי שכוונת המשנה היא שמשערים את הכותבת עם הגרעין (שפת אמת). ויש שכתב, שבהלכה למשה מסיני נאמרו רק סוגי השיעורים של כזית וכביצה וככותבת וכו', אך לא נאמר לאיזה דין בתורה יש לייחס כל אחד מהם, ודבר זה מסרה התורה לחכמים כפי הכרעת דעתם, והם אמרו שכותבת הוא שיעור החיוב ביום הכיפורים, לפי שבשיעור זה מתיישבת דעתו של אדם ומבטל בכך את העינוי (מהר"ץ חיות להלן פ, א).

לֹא מִפְּנֵי שֶׁהֲלָכָה כָּךְ אֶלָּא שֶׁרָצוּ לְהַחֲמִיר עַל עַצְמָן. ואין זה בכלל מה שאמרו (ירושלמי ברכות ב, ט) ש'כל הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט' (ריטב"א סוכה כה, א, ר"ן שם יא, א מדפי הרי"ף), שכלל זה לא נאמר אלא באופן שחומרתו מביאה לידי קולא, כגון המחמיר לשבת בסוכה כשירדו גשמים, שהרי הוא בכלל 'כל הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט' [כמבואר ברמ"א (או"ח תרלט, ז)], משום שיש בישיבתו בסוכה צד איסור, שמצטער בכך, ופוגם בכבוד יום טוב, מה שאין כן כשמחמיר שלא לאכול מחוץ לסוכה, אינו מצטער בכך, ולכן רשאי להחמיר על עצמו (ביאה"ל שם ד"ה וכל, בשם עולת שמואל [קוידר] צח, וראה חילוק נוסף בביאה"ל שם ד"ה הדיוטות), ואדרבה, המחמיר בזה הרי זה משובח (רמב"ם סוכה ו, ו).

ויש שביאר, שאינו נקרא הדיוט אלא כשאין כלל מצוה במעשיו [ומצטער היושב בסוכה, אין בכך מצוה כלל (ראה קובץ שיעורים ב"ב אות נד)], אבל כשיש בכך מצוה בעצם, כגון באכילת עראי ובשתיית מים בסוכה, אף שאינו מחוייב בכך, המחמיר הרי זה משובח (שנות אליהו ברכות א, ג). ויש שביאר, שלא אמרו שנקרא הדיוט אלא כשנראה כיוהרא, אבל בעניננו אמרה הגמ' בסוכה (כו, ב) שאין בזה משום יוהרא, וטעם הדבר, כיון שהרואה יסבור שאוכל כדי קביעות סעודה (מהר"ץ חיות שם), וראה עוד להלן בסמוך.

וַאֲכָלוֹ חוּץ לַסּוּכָּה, והביאה זאת המשנה כדי להשמיענו, שאם רצה תלמיד חכם שלא להחמיר על עצמו בכך, רשאי, ואינו נחשב כמי שאינו מדקדק במצוות (ר"ן סוכה יא, א מדפי הרי"ף). והטעם שרבי צדוק לא החמיר על עצמו כמו שהחמירו על עצמם רבן יוחנן בן זכאי ורבן גמליאל, משום שחשש שיסברו הרואים שפת פחות מכביצה חייבת בסוכה, ויבואו לברך על אכילתה 'לישב בסוכה', ותהא זו ברכה לבטלה, כיון שרק על אכילת פת כביצה מברכים 'לישב בסוכה' [כדעת רבנו תם המובאת בטור (או"ח תרלט), וכפי שנפסק להלכה (שו"ע שם, ח)], אבל רבן יוחנן

■ המשך במילואים עמ' 119